

ADRIAN NECULA (Coord.), *Câmpul universitar și actorii săi*, Iași,
Polirom, 1997

Colecția „Colegium” a Editurii Polirom a propus, în toamna anului 1997, ca noutate editorială în seria „Psihologie. Științele educației”, volumul *Câmpul universitar și actorii săi*. Contextul apariției acestei lucrări a fost acela al împlinirii, la 26 octombrie 1997, a 137 de ani de la întemeierea la Iași a primei universități moderne românești și a 100 de ani de la înagurarea Palatului Universității.

Membrii grupului ieșean de analiză, din cadrul laboratorului „Psihologia câmpului social”, au organizat în toamna anului 1996 o întâlnire de discuții pe problematica spațiului academic și a situației universității românești în prezent. În urma fructificării intervențiilor și a adăugării câtorva texte elaborate ulterior, a rezultat acest volum, care reunește opiniile unui număr mare de autori, cadre didactice, cercetători și doctoranzi din Universitatea „Al. I. Cuza”-Iași, Universitatea „Babeș-Bolyai”-Cluj-Napoca, din unele universități pariziene și bucureștene. Dintre numele de referință care semnează aici amintim pe acelea ale lui *Adrian Neculau*, *Constantin Cucoș*, *Andrei Cosmovici*, *Gilles Ferréol*, *André Sirota*.

Lucrarea pornește de la premisa, exprimată în prefață, că universitatea actuală, la șapte ani după schimbarea socială, se află într-un moment de criză, pentru a cărei rezolvare sunt necesare schimbări la nivelul structurilor instituției, culturii organizaționale și la nivelul personalității fiecărui actor în parte, apreciind că „nu se pot schimba actorii decât dacă se schimbă condițiile materiale, structurile instituției, cultura managerială și mediul psihosocial” (p. 13).

Structura cărții propune patru părți: *I. Universitatea - între ideologie și spirit pragmatic*, *II. Tradiția universității românești*, *III. Învățământul românesc între inerție și schimbare*, *IV. Actorii câmpului universitar: percepții și atitudini*. Aceste capitole cuprind studii cu o tematică extrem de eterogenă, ce exprimă puncte de vedere și rezultate ale unor cercetări desfășurate în mediul universitar.

Prima parte a volumului abordează tema clasică a disputei dintre ideologie și spirit pragmatic, pe care o plasează în mediul specific universitar punând în discuție orientări și dileme valorice (*Constantin Cucoș*), valori și actori (*Adrian Neculau*), ideologie și îndoctrinare în învățământul superior (*Teodor Cozma*, *Mariana Momonu*, *Robert Frances*), universitatea ca mediu de formare a elitelor (*Viorel Babu*, *Dumitru Stan* și *Liliana Stan*), cercetarea științifică (*Gheorghe Popa*).

Radiografia situației universității românești, ca rezultat al cercetărilor întreprinse și prezentate, atât în prima, cât și în ultima parte a cărții, pornește adesea de la abordări comparative, pe diferite perioade istorice: interbelică, a comunismului și cea post-revoluționară, a aspectelor semnificative ale fiecărui tip de universitate. Aceste demersuri diagnosticează starea actuală ca una de criză, percepută astfel de către studenți, cadre didactice și chiar elevi aflați în ultimul an de liceu (*Adrian Neculau*, *Dumitru Stan* și *Liliana Stan*), apreciind că „regresul calitativ al actorilor câmpului universitar asociat cu probabilitatea mică de validare a absolvenților de învățământ superior pe poziții socioprofesionale aferente studiilor lor demonstrează faptul că în România există o alarmantă criză a universității” (p. 90).

Putem observa că starea învățământului universitar românesc este constatată în cadrul unor cercetări punctuale, în urma anchetelor pilot pe eșantioane de subiecți din universitățile reprezentate. Autorii resimt însă nevoia unei abordări consistente, la nivel național, care să facă posibilă identificarea unor mecanisme interne și externe care generează această criză. Condițiile și factorii implicați nu țin însă numai de contextul post-revoluționar, cât mai degrabă de disfuncționalitățile acumulate, de slaba sincronizare a universității cu cerințele câmpului social. Manifestări similare se petrec în țările Europei Centrale și de Est (*Zoltan Eszik*) și sunt prezente, într-o anumită măsură, în toate sistemele educative.

În rândul demersurilor investigative interesante se înscrie și acela privind statusul și prestigiul în mediul academic (*Ticu Constantin*, *Ion Dafinoiu*), studiul ce oferă o analiză operațională a

conceptului de prestigiu universitar (definire, elemente constitutive, indicatori ai prestigiului, relația prestigiu-competență-putere), analiză extrem de utilă pentru înțelegerea dinamicii relațiilor ce se stabilesc între actorii acestui câmp și al „logicii” funcționării instituției.

O imagine de ansamblu asupra structurii învățământului superior românesc, de stat și privat, este dată de cercetarea grupului de la Cluj (*Traian Rotaru, Maria Dan, Iulian Pah, Eniko Veres*), care prezintă date și identifică tendințe manifestate după 1989 în ceea ce privește numărul de studenți înscriși în institute și facultăți, ponderea învățământului privat, situația pe profile și specializări, dar și opinii privind motivația alegerii profesiei/profilului/instituției și evaluarea perspectivelor în ocuparea unui loc de muncă.

Autorii francezi semnează în economia volumului studii privind instituții universitare de prestigiu: Școlile Superioare din Franța (*Monique Puti*), alegerea directorului unei Unități de Formare și Cercetare în cadrul universității (*André Sirota*) și primul an la universitate: cazul studenților francezi (*Gilles Ferréol*).

Lucrarea cuprinde și texte ale unor mari personalități științifice și profesori remarcabili: *Petre Andrei, Dimitrie Gusti, Ștefan Bârsănescu* privind misiunea universității, formația și prestația academică, libertatea în învățământul superior, pentru a argumenta că universitatea din trecut oferă repere autentice pentru organizarea și desfășurarea învățământului academic de azi (*Andrei Cosmovici, Adrian Neculau*).

În cadrul volumului sunt prezentate unele teorii clasice și analize despre rolul și sarcinile universității, practicile academice, mecanismul reproducerii culturale a relațiilor de putere și acela al atribuirii diplomelor, autonomia universitară, perspectivele schimbării, relația profesor-student și relația între câmpul universitar și cel social.

Este meritul autorilor acestei lucrări care, în contextul preocupărilor actuale pentru realizarea reformei la nivelul învățământului universitar, au reușit să identifice o serie de disfuncționalități ale acestui sistem și să avanseze unele soluții pertinente pentru eliminarea lor. Fără a ignora eterogenitatea abordărilor din cadrul volumului, considerăm că lucrarea de față oferă imaginea realității învățământului superior românesc și în special a unor probleme cu care se confruntă în prezent.

Mihaela Vlăduț

MARIN BALACI, *Demografia vârstei a treia*,
Editura Medicală, București, 1998

Apărută la Editura Medicală S. A. București, lucrarea *Demografia vârstei a treia* este o monografie a procesului de îmbătrânire demografică, ceea ce constituie o noutate în domeniu.

Lucrarea lui Marin Balaci este valoroasă din cel puțin trei motive: în primul rând, în economia lucrării sunt cuprinse aspectele teoretico-metodologice; în al doilea rând, autorul face o analiză la zi a evoluției procesului de îmbătrânire demografică în România, cu ajutorul a trei scenarii de evoluție demografică pe un orizont de timp mediu, fiind evidențiată și posibilă (probabilă) evoluție viitoare. În al treilea rând, autorul realizează pe parcursul lucrării o sinteză a literaturii de specialitate din țară și din străinătate.

În prima parte sunt expuse problemele conceptuale și metodologice ale analizei procesului de îmbătrânire demografică. Cititorul este avizat asupra conținutului și formelor conceptului și procesului de îmbătrânire demografică, precum și asupra domeniilor al căror subiect de studiu este acesta.

Utile și deci necesare, tehnicile și metodele de descriere și analiză ale procesului de îmbătrânire demografică sunt descrise pe larg. Sunt incluse în lucrare, mai întâi, metodele cantitative:

distribuții, structuri, tendințe, indici specifici de vârstă, de diferențe relative și de disimilaritate etc., modelul populației stabile și cel al populației staționare. Metodele grafice și cele de evaluare ale consecințelor procesului completează gama metodelor de analiză a procesului de analiză demografică cuprinsă în lucrare.

Factorii care determină și modelul sistemic și cibernetic de analiză a determinismului și consecințelor procesului de îmbătrânire demografică completează tabloul conceptual și metodologic de analiză a procesului de îmbătrânire demografică.

Prima parte este utilă, atât autorului, cât și cititorului. Autorul realizează clarificări conceptuale și metodologice exhaustive, mai puțin accesibile publicului larg. Cititorul este familiarizat cu problematica procesului și îi este astfel ușurată înțelegerea analizei și a concluziilor ce se desprind din analiza acestuia în România. El parcurge deci, firesc, gradual problematica procesului de îmbătrânire demografică având, în final, o viziune cuprinzătoare asupra subiectului. Autorul se orientează corect asupra aspectelor cuprinse în analiză: nivelul, cauzele și caracteristicile pe subcolectivități, precum și formele de manifestare ale procesului de îmbătrânire demografică în România.

Urmând o logică în cadrul căreia determinismul economic este bine reprezentat, aspectele îmbătrânirii populației active în România sunt tratate separat.

Prezentarea nivelului îmbătrânirii populației pe glob oferă posibilitatea comparării cu cel atins în România și, prin urmare, a înțelegerii mai bine a dinamicii și ritmului acestuia în țara noastră.

Fenomenul și aspectele prezentate nu sunt absolut noi. Ele au fost sesizate și de alți specialiști și chiar de autor în lucrări anterioare. Includerea lor într-o singură lucrare, ca și perspectiva asupra unei perioade mai îndelungate de evoluție a procesului oferă posibilitatea unei analize mai nuanțate și deci a înțelegerii mai bune a procesului de îmbătrânire demografică ce a avut loc până la data analizei.

Consecințele procesului de îmbătrânire demografică se constituie în tot atâtea semnale ale factorilor de decizie asupra unor aspecte cu reverberații sociale, economice și politice importante.

Remarcăm, de asemenea, stilul concis al analizei. În calitate de demograf, economist și statistician, cum însuși se prezintă, autorul nu putea acoperi, decât în parte, obiectivul afirmat al lucrării de a expune „problemele metodologice și conceptuale, sistemul de indicatori, tehnicile și metodele de analiză ale aspectelor demografice, economice, politice, juridice, socio-culturale și medico-sanitare a îmbătrânirii populației”.

Experiența profesională a autorului, de formație economist, dar cu îndelungată activitate în Institutul Național de Gerontologie și Geriatrie, unde a avut posibilitatea studierii unei biografii în special geriatrie și gerontologie, își pune amprenta asupra modului de abordare a temei. Faptul are un aspect pozitiv: însăși tema abordată și implicațiile sale practice reclamă o tratare interdisciplinară. În acest caz sunt atrase în „colaborare” cunoștințe din geriatrie și gerontologie și mai puțin din sociologie, psihologie și altele, a căror adevărată colaborare este reclamată. Aspectul prezintă interes din punct de vedere științific. Locul echipelor de cercetare interdisciplinară este „suplinit” (în mică măsură, desigur) de aceste „aplicații” ale destinului profesional al unor cercetători. Este foarte bine că ele se manifestă și editorial reprezentând, astfel, și suportul unei invitații adresată specialiștilor pentru aprofundare și colaborare în studiul unui proces care se dovedește a avea caracteristici și prin urmare soluții specifice pentru România.

Lucrarea *Demografia vârstei a treia*, premieră de gen în literatura științifică românească, are o valoare incontestabilă. Numai prin faptul că subliniază cu claritate puncte și aspecte ce trebuie aprofundate de specialiști din domenii înrudite lucrarea face un serviciu enorm cercetării. Nici o lucrare nu epuizează cercetarea unui fenomen și cu atât mai puțin a unui aflat în derulare.

Puține lucrări încheie etape și mai puține oferă deschideri pentru cercetări viitoare. Ele merită felicitări. Printre acestea se numără și lucrarea *Demografia vârstei a treia*.

Maria Simion

MIRCEA VULCĂNESCU, *Posibilitățile filosofiei creștine*, Editura Anastasia, București, 1996

Apariția volumului *Posibilitățile filosofiei creștine* la Editura Anastasia reprezintă un moment important în efortul de restituire a valorilor culturale interbelice. Prigoniți deopotrivă, autor și operă, M. Vulcănescu este, după 1989, repus treptat în drepturi și readus în conștiința publică românească.

Scrierile lui Mircea Vulcănescu sunt rodul unui evantai larg de preocupări (circa 145 de lucrări; multe necunoscute), concretizate în studii, conferințe, cronici, din domenii variate: filosofie românească și universală, economie, statistică, istorie, teologie, etică, drept ș.a. Aceștia li se adaugă apreciate traduceri din Rilke, Villon, Peguy, poezii proprii și o tumultuoasă activitate publicistică în presa vremii.

Locul lui Mircea Vulcănescu în viața noastră spirituală a fost remarcat curajos dar sporadic și înainte de 1989: *Sociologia militans* (IV) de Pompiliu Caraion, prima reeditare a *Dimensiunii românești a existenței* la „Caiete critice” (1980), evocările consacrate filosofului de către H. Sthl în *Amintiri și gânduri* (1981) și *Amintiri despre Vulcănescu* de Constantin Noica („Almanahul literar” din 1984), studii publicate în reviste străine.

Mircea Vulcănescu s-a format sub influența unor personalități de seamă ale culturii noastre (Nichifor Crainic, Nae Ionescu, Dimitrie Gusti), a aderat la mesajul intelectual promovat de dascălii săi, a scris despre ei și a participat la afirmarea ideilor acestora. Actualul volum cuprinde studii, articole, conferințe teoretice sau referitoare la aspecte concrete, cu un conținut filosofic, sociologic, istoric, religios.

Personalitate plurivalentă, Mircea Vulcănescu și-a manifestat puterea de creație, atât în sfera abstractă a ideilor, ca filosof de mare ținută și erudiție (cum o dovedesc numeroasele studii filosofice și bineînțeles „dimensiune românească a existenței”), cât și în sfera vieții practice în care s-a implicat direct (îndeplinind pentru o perioadă de timp funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Finanțe). Ca sociolog a cercetat viața spirituală și economică a satului românesc, participând direct și plin de entuziasm la campaniile monografice conduse de profesorul Dimitrie Gusti, al cărui asistent a fost un timp.

Concepția ce stă la baza alcătuirii acestui volum are menirea de a oferi o punte spre o exemplificare cât mai vie a chiar acestor două fațete complementare ale personalității filosofului, de teoretician și de om activ totodată, implicat în debaterile arzătoare ale timpului. Textele selectate, focalizează atenția cititorului asupra preocupărilor de natură religioasă.

Primul capitol, prin cele patru studii antologate: „Posibilitățile filosofiei creștine”, „Gândirea religioasă contemporană”, „Ideea de Dumnezeu în filosofia lui Toma d’Aquino” și „Realism tomist și idealism fenomenologic”, este dedicat integral filosofului creștin care a fost Mircea Vulcănescu, evidențiat cu prisosință prin atașamentul și cunoașterea profundă a problemelor filosofice medievale și contemporane.

A doua secțiune a cărții, intitulată „Delimitări ortodoxe” ne prezintă un Mircea Vulcănescu viu angajat în prezent, preocupat de problemele concrete ale vieții religioase cum ar fi: variate chestiuni confesionale (*Confesionalism și interconfesionalism*), raportul ortodoxie-catolicism (*Ortodoxia și Apusul după N. Berdiaev*), dar mai ales de criza societății și declinul ei moral (*Însemnări pe marginea crizei morale sau Aspirația la creștinism și înțelesul ei actual*). Acordându-se altor voci ale timpului – „antimoderniste” le-au calificat adversarii – Vulcănescu se lansează într-o critică a societății, decretând fără echivoc „falimentul veacului al XX-lea”, însă, neuitând să atragă atenția asupra „rolului prin esență creator al creștinismului” în însănătoșirea și reabilitarea morală a acestuia.

În *Creștinismul și lumea modernă* – conferință ținută în 1940 și publicată în volumul *Logos și eros* la Editura Paideia în 1991 – Mircea Vulcănescu califică societatea prezentă drept „o lume în care valorile se relativizează”, comunitatea umană e divizată în „individualități opuse”, în care „omul a pierdut simțul transcendenței”. Sunt afirmații actuale încă și admirabil consonante cu discursul actual

despre secularizarea societății, individualizare și diferențiere instituțională, „pierderea sensului” și efortul omului modern de a-l regăsi.

Manuela Gheorghe

GABRIEL A. ALMOND, SIDNEY VERBA, *Cultura civică – Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, București, CEU -Press, 1996

Cartea *Cultura civică – Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, scrisă de Gabriel A. Almond și Sidney Verba în 1963, pe baza unor ample cercetări empirice, este o lucrare fundamentală, de căpătâi, pentru orice cetățean, cercetător și politician interesat de procesele complexe combinatorii care contribuie la realizarea democrației și a culturii civice.

Documentația ei de granit dobândită prin investigarea unui eșantion de 5 000 de subiecți din 5 țări cu diferite stadii și nuanțe în realizarea democrației – S.U.A., Anglia, Germania, Mexic și Italia – îi oferă terenul unei impecabile demonstrații teoretice a ceea ce înseamnă democrația și cultura civică din perspectiva cea mai larg interdisciplinară: politologică, sociologică, psihologică, antropologică, istorică.

Omul cu conștiință politică, cu atitudine și comportament politic, cu exigențe și revendicări politice este de fapt omul politic sau cetățeanul care trăiește viața cetății. La o hiperanaliză a acestei strânse legături rezultă că în fiecare individ, din orice societate, există un gen de orientare politică, de la cel care afirmă că domeniul problemelor publice este treaba celor aleși, el derobându-se de această responsabilitate sau nevoie de intervenție, până la cel care consideră datoria sa de a afla și verifica modul cum se iau deciziile și cum este guvernată urbea sau țara sa.

Cultura civică – în concepția reputaților autori - nu este altceva decât cultura politică a democrației care se constituie în pattern-uri de atitudini politice și sociale ce sprijină dezvoltarea democratică stabilă sau în constituire. Din cele cinci țări selectate, Statele Unite și Marea Britanie relevă modelele unei democrații stabile, iar Germania, Mexic și Italia, în curs de constituire, la diferite niveluri.

Reușita acestei lucrări în lumea politică, dar și în cea a cercetării este reflectată de numărul mare de ediții la care a ajuns – anume până în 1989 la a 14 ediție a versiunii paperback – indicator semnificativ al polemicii și interesului stărnite de ea în cei aproape 25 de ani de la prima apariție „cover”.

Studiu fundamental în politica comparată și în teoria democrației, lucrarea realizată pe bază de anchete efectuate în anii 1959-1960 analizează istoria imediat parcursă după experiența istorică zdruncinată a anilor 1930, 1940, 1950 cu secvența tragică a prăbușirii democrației, eșecurile politice și agresiunile ce au culminat cu al doilea război mondial. Meritul autorilor G. Almond și S. Verba este că ei nu au rămas cu fața întoarsă spre trecut, privirile lor s-au îndreptat numai spre viitor, spre acel viitor care va crea condițiile realizării unei democrații autentice moderne și stabile pe continentul european și în țările lumii a treia.

Democrația sau autoritatea poporului, a celor mulți, în noile democrații, este însă o ecuație mai complexă, ea nu se reduce la introducerea votului universal și a instituțiilor politice care asigură puterea poporului. În realizarea culturii civice, pe lângă performanțele politice, economice și sociale - ceea ce se impune cu forța evidenței sunt valorile, atitudinile și deprinderile de un tip complex și subtil pe care le adoptă, le interiorizează și manifestă oamenii. Democrația semnifică nu numai participarea populară, dar, mai ales, responsabilitatea celor aleși, a liderilor în a guverna în interesul celor ce i-au delegat, guvernare care impune obligație, răbdare și încredere.

Cultura mondială pe cale de a se naște datorită tehnologiei industriale adoptată universal și răspândirii la fel de universale a informației și a cunoașterii are o mare necunoscută: aceea a

caracterului politic pe care va trebui să-l dețină autorii subliniază, totuși, o premisă neîndoieală. Un aspect al acestei noi culturi politice va fi o cultură politică a participării, o revoluție politică la scară mondială al cărui produs va fi explozia participării. Credința că omul obișnuit este relevant din punct de vedere politic pentru orice sistem politic a dobândit un loc de frunte în conștiința și practica politică democratică. Cum lumea se împărțea în două tipuri de state, democratice și totalitare, participarea dobânda și ea caracteristicile tipului de regim politic: ca un cetățean influent la procesul luării deciziilor politice, în statul democratic, sau ca un supus participant, în cel totalitar.

Cultura civică se constituie ca un răspuns la ambivalența stărilor de fapt privind statutul democrației, întrucât cultura civică nu este o cultură exclusiv modernă, ci una care îmbină modernitatea și tradiția. Modelul cel mai potrivit pentru această cultură este Marea Britanie în care s-a ajuns la „o a treia cultură”, nici tradițională, nici modernă, ci împărțându-se din amândouă; o cultură pluralistă bazată pe comunicare și persuasiune, o cultură a consensului și diversității, o cultură care a permis schimbarea, moderând-o însă (p. 37).

Lucrarea *Cultura civică* se impune cititorului prin două dimensiuni. Întâi, prin forța teoretică și stilul de construire a demersului - gradual, consecvent, riguros - și apoi, prin forța de netăgăduit a cercetării nemijlocite, a datelor obținute din cele cinci țări eșantionate.

Dimensiunea teoretică explică conținutul principalelor concepte cu care operează precum cu niște instrumente în descifrarea stării de democratizare sau a nivelului culturii civice atins în fiecare țară din cele investigate. Analizele privind semnificația culturii civice înainte de toate semnificând o cultură politică deschid lucrarea. Tipurile de cultură politică, subcultura politică sau cultura civică, o cultură politică mixtă, micro-politica și macro-politica sunt subiecte fascinante pentru cercetătorul aplecat asupra domeniului public pe care autorii le realizează atât de remarcabil, încât lucrarea și cercetarea par a fi contemporane cu noi și nu cu un sfert de secol în urmă.

Pattern-urile cunoașterii politice, sentimentele față de guvernare și politică sau partizanatul politic, tipurile de competență și raporturile ei cu participarea, loialitatea politică, cooperarea civică - întregesc imaginea complexă a conceptului de cultură civică.

Fenomenul participării politice este un fenomen social total, el atinge cu aripile sale întreaga viață a comunității naționale și locale, familială și individuală, de aceea studiul cuprinde participarea la organizații și asociații voluntare, modul de comunicare, procesul de socializare politică ce începe în familie și continuă în școală și la locul de muncă. Competența civică nu este un dat, ci se dobândește prin exercițiu individual și comunitar. Investiția cu putere semnifică și obligația de a răspunde pentru investitura primită. Cultura civică presupune administrarea afectului, consens și clivaj într-o măsură echilibrată care să asigure stabilitatea și, totodată, dezvoltarea continuă a democrației. În încheiere, recomandăm lucrarea tuturor celor interesați de viitorul propriei democrații, precum și al democrației la nivel planetar.

Maria Cobianu - Băcanu

GEOFF DENCH, *The Place of Men in Changing Family Culture*, Institute Of Community Studies, London, 1996

Cartea lui Geoff Dench, *The Place of Men in Changing Family Culture* se dorește a fi o încercare de a explora natura variațiilor culturale contemporane în rolurile pe care familia le atribuie bărbaților și, în același timp, o încercare de a evidenția posibilele legături între aceste schimbări și performanțele bărbaților, nu numai în familie, ci și la locul de muncă și în societate.

Autorul subliniază faptul că lucrarea sa poate fi citită mai degrabă ca un studiu pilot, deoarece cercetările întreprinse nu au fost realizate la o scară suficient de largă pentru a justifica într-un mod foarte ferm concluziile la care ajunge. Însă pattern-ul rezultatelor ce se desprind din cercetare este consecvent cu

materialele etnografice colectate. El indică o serie de probleme pe care studiile viitoare ar putea fi focalizate, iar reinterpretarea bogăției de date și informații existente deja promite să fie valoroasă.

Studiul acordă o atenție deosebită grupurilor etnice minoritare. Aceasta deoarece analizele recente au evidențiat valoarea posibilă a rolurilor familiei în ajutorarea bărbaților care sunt subiecți al discriminării sexuale, motivându-i să depășească obstacolele cu care se confruntă.

Oarecum împotriva așteptărilor autorului, materialele colectate indică faptul că etnicitatea, apartenența etnică, nu constituie cel mai important factor în determinarea stilului de viață și a valorilor familiale. Cercetarea relevă o divergență mai profundă în toate comunitățile etnice studiate. Această divergență se manifestă între acele persoane care trăiesc în acord cu regulile și normele familiei convenționale și cei care insistă ca această problemă să poată fi lăsată la alegerea individului.

Cheia implicării acestor „culturi familiale alternative neregulate” constă în faptul că, în societatea britanică actuală, se înregistrează o scădere, o reducere a așteptărilor pe care familia le are de la bărbați, iar acesta poate fi un element de bază în sublinierea unor probleme curente care apar în legătură cu bărbații societății de azi.

În timp ce cei mai mulți oameni în vârstă cred în familia construită în jurul mariajului convențional și a diviziunii sexuale a muncii, principalii apărători ai alegerii personale și ai diversității de forme în ceea ce privește familia sunt, în special, bărbații tineri, cei fără copii și cu puține responsabilități sociale. Contrar unor stereotipuri deja existente, acest din urmă punct de vedere se bucură de o mai largă acceptare în rândul populației albe a Marii Britanii, decât în rândul minorităților etnice.

Studiind în special minoritatea africanilor-caraibieni din Anglia, Geoff Dench subliniază că, la prima vedere, ei par să fie o excepție de la regula mai sus amintită. Însă rezultatele cercetării arată că „nivelul cel mai înalt de susținere a familiilor alternative în acest grup pare să aparțină într-o măsură mult mai mare celor care au adoptat mai rapid modelul cultural britanic, decât celor care păstrează modelul valoric caraibian”.

Emigranții născuți în Caraibe sunt la fel de „tradiționali” ca și emigranții din alte țări. Dar ei sunt în mod evident diferiți de copiii lor născuți și crescuți în Anglia, datorită diferențelor de practici și valori culturale.

Rezultatele cercetării evidențiază că valorile alternative nu par să fie menținute de prea mulți bărbați după ce devin „părinți cu experiență”. „Aceasta – spune Geoff Dench – poate indica faptul că o ideologie accentuând alegerea personală nu poate furniza baze stabile pentru relații familiale durabile”. Cei mai mulți bărbați de vârstă medie par să se reîntoarcă la valorizarea interdependenței personale în ceea ce privește diviziunea sexuală a muncii, ca un mod de a consolida familia și de a garanta rolul și locul bărbatului ca parte utilă în viața familiei și a comunității.

Cazul africanilor-caraibieni e mai puțin instructiv ca ilustrare a „modelului minorității non-europene”, cât ca o evidențiere a ceea ce s-ar putea întâmpla atunci când valorile alternative sunt adoptate de majoritatea membrilor dintr-o comunitate, devenind o forță efectivă în respectivul grup. „Africano-caraibienii – arată Geoff Dench – au cel mai mare număr de femei și bărbați adulți care trăiesc separați și exprimă sentimente negative față de sexul opus. Tot mai mulți bărbați africano-caraibieni sunt șomeri, demoralizați și inactivi social, în timp ce tot mai multe femei sunt excesiv de împovărate de solicitările familiei și ale locului de muncă”. Dezacordurile puternice referitoare la „cultura familiei” – nu numai între bărbați și femei, ci, în special și mult mai adânc, între generații – îi împiedică să accepte eventualele schimbări pozitive ale situației în care se află.

Concluzia la care autorul ajunge în urma acestui studiu este că, în societatea britanică actuală, există un suport mai larg pentru mariajul convențional decât este în general recunoscut. De asemenea, Geoff Dench apreciază că politicile sociale recente acordă o prea mare greutate punctelor de vedere libertine și că ele i-ar putea sprijini mai substanțial pe cei care vor să trăiască în familiile convenționale.

Manuela Ștefan

HAN F. VERMEULEN, A. ALVAREZ ROLDAN (eds.), *Fieldwork and Footnotes. Studies in the History of European Anthropology* Routledge, London, New York, 1995

Stabilită ca domeniu de studiu în S.U.A. începând cu anii '60, istoria antropologiei a devenit o specialitate mai degrabă în cadrul istoriei științei. În Europa dezvoltarea sa este prea puțin sistematizată, iar inițiativa de coordonare europeană în acest domeniu este de dată relativ recentă.

Asociația Europeană a Antropologilor Sociali (E.A.S.A.) a organizat în 1990 în Portugalia prima conferință care a găzduit și un seminar de Istorie a antropologiei europene unde s-au prezentat date privind istoria cercetărilor de antropologie din câteva țări europene (Marea Britanie, Franța, Georgia, Germania, Olanda). Interesul crescând al antropologilor face ca în 1992 noi lucrări și filme istorice să se adauge primelor, cu ocazia celei de a doua Conferințe E.A.S.A., desfășurată la Praga.

Fieldwork and Footnotes prezintă lucrările selectate cu prilejul Conferinței de la Praga, lucrări care au meritul că valorifică o diversitate de tradiții de cercetare. Originalitatea acestei încercări stă în contribuția personală a antropologilor la înțelegerea și scrierea istoriei științei, pe care ei înșiși o dezvoltă, tinzând spre ceea ce George Stocking Jr. numește „idealul de istorie a antropologiei care să fie în același timp sofisticată din punct de vedere istoric și bine informată din punct de vedere al antropologiei”.

Toate aceste contribuții se grupează în trei părți privind: originile antropologiei și problema periodizării evoluției acesteia, modernism și postmodernism în antropologie, având ca reper opera lui Bronislaw Malinowski și antropologia și etnologia în Europa.

Înscriindu-se între punctele de vedere care se centrează asupra originilor antropologiei, abordarea în perspectiva hegeliană propusă de Gheorghiță Geană¹ pornește de la faptul că o disciplină științifică apare numai când obiectul său poate fi conceput ca un întreg. De aceea, după o metodă de inspirație hegeliană, istoria antropologiei poate fi împărțită în două: „faza preconceptuală” și „faza conceptuală”. Această a doua fază, conceptuală, poate fi atinsă abia la mijlocul secolului al XIX-lea, fiind pregătită de o fază preconceptuală, care înregistrează ca evenimente de cea mai mare importanță marile descoperiri geografice (între secolele al XV-lea și al XVII-lea). Cu ocazia descoperirii întregii planete, se conturează și obiectul antropologiei, pe care autorul îl numește „omenime”.

Modul de constituire al obiectului antropologiei este susținut cu ajutorul câtorva argumente teoretice.

Unele dintre aceste argumente caută să justifice înclinarea autorului de a denumi evenimentele care au condus la revoluționarea cunoașterii despre lume, nu marile descoperiri „doar geografice”, ci marile descoperiri „antropo-geografice”.

Aceste argumente privesc: problema epistemologică a abordării istorice și contextuale a teoriilor (Thomas Khun și Stephen Toulmin), sincretismul între cadru și evenimente – în concordanță cu teoria despre fazele geografice ale istoriei (Simion Mehedinți); favorizarea dezvoltării socio-umane, mai degrabă de noi rute decât de noi ținuturi (Wayne Davies).

Un alt rând de argumente privește ceea ce autorul consideră a fi „regula completitudinii” pe care o menționează ca: „regulă de condiționare (ce) pare a preciza cel mai important eveniment din istoria particulară a științelor, anume: perceperea completă a obiectului de studiu” (p. 65).

În concluzie: „De vreme ce omul este un vital constituent ale patternului terestru-spațial” (James Bird), antropologia s-a văzut „inevitabil marcată de regula completitudinii” (p. 66). Ea a putut să apară ca disciplină abia după ce, în urma marilor descoperiri antropo-geografice, omenirea putea să-și perceapă propria imagine ca întreg.

De la închiderea cercului perceptual antropo-geografic, până la apariția antropologiei mai trec trei secole și jumătate. Este timpul dintre expediția lui Magellan în jurul lumii și definiția dată culturii de E. B. Tylor. Acest timp a fost necesar pentru trecerea de la percepție la conceptul de sine. „Într-adevăr,

¹ Gheorghiță Geană, *Discovering the whole of human kind: the genesis of anthropology through the Hegelian looking-glass*, în: *Fieldwork and Footnotes*, p. 60–74.

scrie Gheorghiță Geană, devenirea omului (sau a genului uman) spre conștiința de sine reprezintă un proces de cunoaștere antropologică: antropologia însăși” (p. 69).

Aducând în atenția cititorului o orientare istorist-difuzionistă privind originile antropologiei, punctul de vedere al antropologului olandez Han F. Vermeulen se apleacă asupra formării și distribuirii termenilor ce denumesc disciplina². Conform lui Han F. Vermeulen antropologia ar fi o știință a națiunilor și popoarelor născută la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Europa și Statele Unite ale Americii.

Dezvoltarea conceptelor de „etnografie” și „etnologie” este legată de formarea societăților etnologice în mai multe centre europene și la New York, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fapt care premerge operelor de antropologie propriu-zisă ale clasicilor E. B. Tylor, L. H. Morgan, A. Bastian.

Conceptualizarea etnologiei ca știință a națiunilor este urmată de instituționalizarea acesteia în societăți etnografice și muzee și de transformarea concurentă a etnologiei în știință a raselor.

Explicația acestei evoluții stă în evoluția politică a statelor europene mai ales după congresul de la Viena. Dacă până la 1818, în opinia curentă, națiunile se distingeau prin limbă, condiția fizică și condiția morală, după apariția lucrărilor lui William Edwards, dimensiunea fizică se impune o dată cu impunerea etnologiei rasiale. Astfel, dezvoltarea naționalismului este însoțită de impunerea etnologiei rasiale și a celei cu precădere fizice.

Autorul își susține punctul de vedere împotriva aceluia care deducea originea romantică a antropologiei din contactele unor călători europeni și comercianți, misionari sau ofițeri coloniali din Europa cu populații îndepărtate.

Prezentând o versiune complementară celei a autorului român, Han F. Vermeulen caută originile antropologiei în timpul și locul care-i impun numele. Studiul său se ocupă cu cercetarea termenilor „etnografie” și „etnologie”, care se referă la popoare și națiuni și nu la studiul comparativ al unor societăți. Autorul menționează că „antropologia a început ca o disciplină independentă în anii 1830 și 1840 o dată cu fondarea societăților etnologice” (p. 41) și urmărește evoluția acestora în mai multe țări europene.

Autorii amintiți sunt de acord asupra faptului că în evoluția antropologiei se pot distinge două etape importante, cea de a doua în secolul al XIX-lea reprezentând, în fapt, renașterea antropologiei, care depășește preocupările reprezentanților etnografiei și etnologiei.

Între studiile dedicate unor contribuții de seamă la dezvoltarea antropologiei, cel dedicat operei lui Bronislaw Malinowski și originilor metodei etnografice se dovedește a fi de un interes deosebit³.

Prezentarea experienței științifice a marelui cercetător în două momente cruciale ale ei - cercetările populației din Mailu și a celei din Kiriwina - ne dezvăluie modul în care intervine, într-o descoperire, personalitatea omului de știință. Despre Bronislaw Malinowski se spune: „virtutea (sa) nu era capacitatea empatică, ci incredibila sa capacitate de muncă” (Clifford Geertz, în A. A. Roldan, loc. cit., p. 145).

Malinowski inovează, abordând studiul instituțiilor sociale din perspectiva prezentului. „De ce nu prezentul mai întâi?”, notează el în dreptul unui paragraf din lucrarea lui W.H.R. Rivers, *Kinship and social organization*. Acest fapt îl determină să stabilească importanța limbajului vorbit de o populație în înțelegerea vieții sociale a acesteia. Pentru înțelegerea expresiilor legate de existența naturală a oamenilor dintr-o cultură nu este suficientă găsirea echivalențelor cuvintelor într-o altă limbă, ci judecarea situațiilor în care o expresie a fost rostită. De aici interesul acordat evenimentelor din viața indigenilor din Kiriwina și importanța metodei observației pe care o fundamentează astfel Malinowski.

² Han F. Vermeulen, *Origins and institutionalization of ethnography and ethnology in Europe and the U.S.A.*, 1771–1845, în op. cit., p. 39–59.

³ Arturo Alvarez Roldan, *Malinowski and the origins of the ethnographic method*, în op. cit., p. 143–155.

Într-un articol ce propune o sinteză asupra evoluției antropologiei de la origini până în prezent Thomas K. Schippers pune în evidență, în paralel cu periodizarea acestei dezvoltări, câteva direcții care au marcat-o⁴. Este vorba despre împărțirea interesului antropologilor între cercetarea societăților neeuropene și cercetările cu caracter național care au avut ca obiect predilect mediul de viață rural și obiceiurile. Pentru a exemplifica această bipolaritate autorul articolului face referire la opera antropologului francez Arnold Van Gennep. Acesta s-a ocupat în prima perioadă a activității sale cu studierea societăților neeuropene din care a rezultat lucrarea *L'état actuel du problème totémique* (1920), după care a întreprins studii sistematice ale zonei rurale din Franța și a publicat *Manuel de folklore français contemporain*, între 1938–1958.

De asemenea, din punctul de vedere al rezultatelor de cercetare, în evoluția antropologiei se pot distinge, după Thomas Schippers, o direcție inovatoare, teoretică, reprezentată mai ales de antropologii din Marea Britanie, Franța, Olanda și una arhivistică, inspirată de tendința statistică, bine reprezentată în Germania.

Un amănunt privind evoluția cercetătorilor care s-au format la școala antropologiei europene evidențiază rădăcinile etnometodologiei – prin reprezentantul ei Erving Goffman „care, mai apoi, s-a numit pe sine sociolog” (p. 241) – activând în școala de antropologie socială britanică.

Lucrarea conține și alte interesante capitole (paisprezece în total) semnate de autori prestigioși din Danemarca (Michael Harbsmeier, *Towards a prehistory of ethonography: early modern German travel writing as traditions of knowledge*), Germania (Klaus-Peter Koepping, *Enlightenment and Romanticism in the work of Adolf Bastian: the historical roots of anthropology in the nineteenth century*), Nikola Susanne Bock, *Historical anthropology and the history of anthropology in Germany*, Marea Britanie (Alan Barnard, *Orang Outlang and the definition of man: the legacy of Lord Monboddo*), Olanda (Jan J. de Wolf, *Beyond evolutionism: the work of H. J. Nieboer on slavery, 1900-1910*), Cehia (Peter Skálik, *Bronisław Kasper Malinowski and Stanisław Ignacy Witkiewicz; science and art in the conceptualization of culture*), Suedia (Tomas Gerholm, *Sweden: central ethnology, peripheral anthropology*), Slovenia (Zmago Smitek și Božidar Jezernik, *The anthropological tradition in Slovenia*), Polonia (Zbigniew Iasiewicz și David Slattery, *Ethnography and anthropology: the case of Polish ethnology*), și Mexic (Enrique Hugo García Valencia, *Spanish social anthropologists in Mexico: anthropology in exile and anthropology of exiles*).

În ansamblu, *Fieldwork and Footnotes* conține contribuții notabile la cunoașterea tradițiilor antropologice în Europa marcând probabil un moment de referință în constituirea și pe continentul nostru a istoriei antropologiei ca un domeniu aparte al științei antropologice, așa cum există el în S.U.A. de peste trei decenii.

Elena Beca

⁴ Thomas K. Schippers, *A history of paradoxes: anthropologies of Europe* în op. cit., p. 234–246.